

CİNAİ MESELELER
OSMANLI-TÜRK POLİSİYE EDEBİYATINDA BİÇİM VE İDEOLOJİ
(1884-1928)

Taner Tunç*

MURDEROUS ISSUES
IDEOLOGY AND STYLE IN THE OTTOMAN-TURKISH
DETECTIVE LITERATURE (1884-1928)

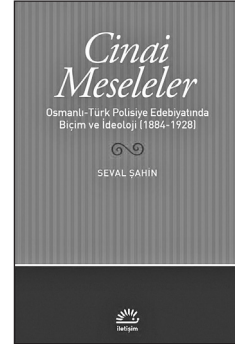
[Seval Şahin, *Cinai Meseleler: Osmanlı-Türk Polisiye Edebiyatında Biçim ve İdeoloji* İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, 214 s.]

Ahmet Mithat Efendi'nin *Esrar-ı Cinayat* romanıyla edebiyatımızda ilk örneğini veren polisiye roman türü, her ne kadar bazı edebiyat çevrelerince edebî bir tür olarak görülme de başlangıcından günümüze kadar en fazla okunan türler arasındaki yerini daima korumuş ve başarılı örnekleriyle de pek çok okura ulaşmıştır. Edebi biçimlerin sosyolojisi, edebiyatta gündelik hayat ve polisiye romanla ilgilenen Seval Şahin, eserin önsözünde çalışmanın 2011-2014 yılları arasında TÜBİTAK destekli bir araştırma projesi olan "Türk Edebiyatı'nda Polisiyenin Tarihsel Gelişimi (1884-1928)"nden yola çıkılarak yazıldığını ifade etmiştir.

Eserin "Giriş" bölümünde temel yapısını suç-suçlu-araştırmacı üçgeninin oluşturduğu polisiyenin dünya edebiyatı çerçevesinde tarihsel

gelişimine değinen Şahin, ilk polisiye romanın 1841'de Edgar Allan Poe tarafından yayımlandığını belirtir. Türün popüler edebiyat ürünlerinden ayrışması ise Conan Doyle'un "Sherlock Holmes" hikâyeleriyle baş-

lar. Polisiye roman türü, 20. yüzyılın başında Fransa'da "bulup ortaya çıkarma romanı", "sorun romanı", "oyun roman" şeklinde alt türlere ayrışarak yaygınlaşır. Seval Şahin, dedektif anlatısının ilk eleştirmenlerinden Willard Huntington Wright (S. S. Van Dine), Ronald A. Knox, François Fosca'nın belirlediği polisiye romana ilişkin kurallara yer verir. Daha sonra türe yönelik tanımlamalarda birçok çalışmaya öncülük eden Tzvetan Todorov'un "Kimyaptı



* Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (tanertunc87@gmail.com). Yazı geliş tarihi: 11.10.2017. Kabul tarihi: 16.10.2017.

(whodunit)”, “Heyecan (thriller)”, “Gerilim (suspense)” şeklindeki polisiye tanımlamasına değinen yazar, esere dair amacını şu şekilde dile getirir: “Benim bu kitapta amacım polisiye türü kavramını tartışmak. Buna yaklaşımında da polisiyenin kurallar ve şemalarla düşünülmesinden ilhamla yapıyı oluşturan unsurları ortaya koyarak retorikle, sonrasında bu yapının tarihsel olanla kurduğu ilişkiden yola çıkarak ideolojiyle arasındaki bağlantıyı kurmak.” (s. 27)

“Polisiyenin Biçimbilimi” başlıklı birinci bölümde Vladimir Propp’un masalın biçimbilimini ortaya koyan, yapı içerisindeki değişmez unsurları tespit ettiği “Masalın Biçimbilimi” adlı eserinde olduğu gibi polisiyenin yapısal şemasına yer verilir. 1884-1928 yılları arasında Türk edebiyatında polisiyenin çoğunlukla kısa hikâyeler şeklinde yazıldığı, roman olarak çok az sayıda eserin bulunduğu vurgulanmıştır. Türe dair yapılan araştırmalar sonucunda 357 eser saptanmasına rağmen 232 adedine ulaşılmıştır. Propp’un masallara yönelik incelemesinde tespit ettiği 31 değişmez fonksiyona benzer şekilde 232 eser incelenerek 25 değişmez fonksiyon tespit edilmiş ve bunlar eserlerden örneklerle gösterilmiştir. Suçlu ve polis anlatıdaki eylemleri üzerinden oluşturulan bu değişmez unsurların “anlatı içerisinde yerleri sabit değildir. Bunlar anlatıda belirli bir düzen içerisinde yer almıyorlar, onları birbirine bağlayan veya birbirinden ayıran geçişlerle ilerliyorlar” (s. 31).

Eserin “Osmanlı-Türk Polisiyesinin Özel-likleri” başlıklı ikinci bölümünde bu kısma ait bir bölümün daha önce Didem Ardalı Büyükarman tarafından proje sonuçları olarak yayımlandığı bilgisine yer veren Seval Şahin, incelenen eserlerden örnekler vererek türün 27 temel özelliğini açıklar. Yazar, daha sonra temel özelliklerini belirttiği Osmanlı-Türk polisiyesine ilişkin şu özelliğin altını çizer: “Olay örgüsünün pasifize edilip aklın yerini sezginin alması sebebiyle olağanüstü ve tesadüfün başat

öğeler halini aldığı, başkahramanın asıl sürükleyici kişi olması sebebiyle tüm hikâyenin onda düğümlenmesine dayanan suç anlatılarını polisiye olarak nitelendirebiliriz.” (s. 125)

Şahin, türün biçimbilimine yönelik yaptığı açıklama ve değerlendirmelerin ardından biçimin nasıl bir ideoloji ile etkileşim halinde olduğunu eserin “Retorik ve Tarihsellik” başlıklı üçüncü bölümünde ele alır. “Polisiyenin kalıplaşmış bir biçim ile milliyetçi ve ulusalcı ideolojiyi taşımak ve üretmek konusuna son derece uygun bir tür olduğunu” (s. 127) belirten yazar, Osmanlı-Türk polisiyesindeki çete üyelerini “tıpkı ulus gibi hayal edilmiş bir cemaatin üyesi” şeklinde tanımlar. “Homojen bir yapı” olarak nitelenen çetenin işleyişini ve üyeler arasındaki ilişkiyi eserlerden örneklerle tarihsel ve ideolojik bir perspektifle yorumlar. “Çok dilli, modern, karizmatik çete liderleri”nin II. Meşrutiyet’ten sonra ortaya çıktığını dile getiren Şahin, bu liderlerin bir lakapla anılmasını hanedanlık mülküyle ilişkilendirir. Araştırmacı, Server Bedi imzalı “Sherlock Holmes’e Karşı Cingöz Recai” serisinde Cingöz Recai’nin Sherlock Holmes’e üstünlük kurmasıyla Mütareke döneminde toprakları işgal edilmiş bir ülkenin ulusal gururunun tamir edildiğini belirtir. Osmanlı-Türk polisiyelerinde “yeni bir kültürel figür” olarak karşımıza çıkan hırsız tipini “eşkıyanın kentleştiği, modernleştiği bir tip” (s. 152) olarak düşünür. Ayrıca edebiyatımızdaki “züppe” tipinin “ehlileştirilmesi”nde birtakım olumlu özelliklere sahip bu çete lideri hırsızın ve yurtdışında eğitim almış, varlıklı komiserlerin etkili olduklarına değinen Seval Şahin, üzerinde düşünülmesi gereken dikkat çekici değerlendirmeler yapar: “Çete liderleri Batılı öncülerini alt ederken gerek İttihat ve Terakki’nin merkezileşme gerekse Cumhuriyet’in temel ilkelerinden olan halkçılığı ön plana çıkarırlar. Halka hizmet eden kendine ait adalet sistemiyle çalışan bu çete liderleri yeni bir ulusun da ortaya çıkmasına önayak olurlar. Nitekim çete-

leri de bu ulusun prototipi olarak ilk dönem polisiyelerinde görünürlük kazanır.” (s. 155) Bu hırsız çete liderlerinin dışında bir dedektif olarak Amanvermez Avni, polis hafiyesi Yılmaz, Kandökmez Remzi'nin “Türklerin Sherlock Holmes'leri/Nat Pinkerton'ları” oldukları ifade edilir. Osmanlı-Türk polisiyesinde Cingöz Recai, Fakabasmaz Zihni, Elegeçmez Kadri, Pire Necmi gibi erkek çete liderlerinin yanı sıra çete sahibi kadınların da “ulus inşasında” rol oynadığını ileri süren Şahin, bu bağlamda Tilki Leman, Çekirge Zehra, Şeytan Hadiye'nin öne çıktığını vurgulamıştır. Okumuş, aydın ve kibar olmaları hasebiyle Cumhuriyet'in işaret ettiği değerlere sahip olduğu belirtilen bu kadın karakterler, cinsiyetlerine dair her şeyden mümkün olduğunca sınırlanmış bir şekilde tasvir edilirler. Polisiyelerde çete lideri karakterler vasıtasıyla “homojen toplum” oluşturulurken “savaşılan unsurlar: Savaş zenginleri, azınlıklar, yabancılar”dır. Ayrıca Osmanlı-Türk polisiye romanında gazeteyi türün en önemli unsuru ve edebi aracı olarak niteleyen Seval Şahin, türün gerçekliğe verdiği önem sebebiyle

anlatıcının farklı işlev ve görünümlere sahip olduğunu belirtir.

Çalışmanın “Sonuç” bölümünde 1884-1928 yılları arası Osmanlı-Türk polisiyesinin niteliğini ortaya koyacak özet mahiyetinde değerlendirmeler yapılmıştır. Kitabın “Ekler” kısmında birtakım tablolara yer verilmiştir: “Fonksiyon Tablosu”, “Eser Adları Kısaltmalar Tablosu”, “Eserler ve Kronolojik Sıralama”. Ayrıca eserin sonunda “Kaynakça” ve “Dizin” yer almaktadır. Seval Şahin, bir projenin neticesi olarak ortaya çıkan çalışmada Osmanlı-Türk polisiyesinin (1884-1928) bir fotoğrafını ortaya koymuştur. Konuya ilişkin ulaşılmaması zor pek çok eseri bir bütünlük içerisinde bilimsel bir bakış açısıyla değerlendiren yazar, polisiyenin edebiyatımızda erken sayılabilecek dönemde nasıl bir gelenek oluşturduğunu göstermiştir. İncelenen eser sayısının fazlalığından ötürü değerlendirmelerde birtakım sembollerin kullanılması eserin ilgili kısımlarını karmaşık bir hâle getirirse de edebiyatımızda polisiyenin itibarlı bir mevkiyi hak ettiğini ileriye süren dikkat çekici bir çalışmadır.

